

SPORMETRE

The Journal of Physical Education and Sport Sciences
Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi

DOI: 10.33689/spormetre.1399115

Geliş Tarihi (Received): 01.12.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 19.06.2024

Online Yayın Tarihi (Published): 30.06.2024

ANTİK EGE'DE KURULMUŞ İLK ULUSLARARASI SPOR ÖRGÜTÜ: ULUSLARARASI (EKÜMENİK*) SPORCULAR DERNEĞİ†

Sevda Korkmaz^{1‡} , Tanju Bağırhan²

¹İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSTANBUL

²Araştırmacı, ANKARA

Öz: Antik Yunan kültürünün önemli bir bölümünü oluşturan agonlardan günümüze sadece stadyum, hipodrom gibi yapılar kalmamış, bu çok kapsamlı ve zengin agon kültürü beraberinde birçok oluşumu ve yeniliği de tarih sahnesine ilk defa çıkarmıştır. Bunlardan bir tanesi de Efes veya Sardes'de kurulduğu öne sürülen ve varlığına ilişkin en erken kanıtların MÖ 1. yüzyılda belirlenebildiği biçimsel (formal) bir spor örgütü olan 'Uluslararası (Ekümenik) Sporcular Derneği'dir. Derneğin kuruluş gerekçelerini ise ortaya çıktığı Roma döneminde yaşanan profesyonelleşme, oyun sayısındaki artış, oyunların bir festival ağı içerisinde sırasıyla düzenlenme zorunluluğu, sporcuların bir kentten diğerine seyahat ihtiyacı, gidilen şehrin ve organizasyon içeriğinin bilinmesi gereksinimi oluşturmaktadır. Zira hayli yoğun ve karmaşık festival ağının bir düzen içerisinde işlevsel biçimde yürütülmesi uluslararası boyutlu bilgi akışının sağlanabildiği bir yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Küçük Asya'dan İskenderiye'ye, Suriye'den İtalya'ya kadar çok geniş bir coğrafyada sporcu, antrenör (aleiptēs), hakem (hellanodikai), seyirci vb kapsayan agon toplumsal hareketliliğin merkezinde yer alan Derneğin, üyelerine sağladıkları çeşitli dokunulmazlık ve ayrıcalıklar, etkinlik alanları çeşitli epigrafik kayıtlarla günümüze ulaşmıştır. Tarihsel bulgular, derneğin biçimsel bir örgütün belirleyicisi olan yapılanma özellikleri ve sporculara yönelik işlevleri ile tarihte bilinen ilk biçimsel spor örgütünün, Anadolu'da kurulan Uluslararası (Ekümenik) Sporcular Derneği olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Ege'de kurulan uluslararası sporcular derneğinin varlığı, spor kültürümüz ve spor bilimleri açısından önemli bir kültürel mirasımız olarak irdelenmesi gereken bir konu olarak görülmektedir. Bu araştırma ile antik dönemde faaliyet gösteren Sporcular Derneğinin kuruluş yeri, organizasyonel yapısı ve işleyişi, sporculara kazanımlarını ortaya koymak amaçlanmış, çalışma doküman incelemesi yöntemi kullanılarak yapılandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sporcu Derneği, Antikçağ, Roma, Ege, Agon, Sard, Efes.

THE FIRST INTERNATIONAL SPORTS ORGANIZATION ESTABLISHED IN THE ANCIENT AEGEAN: INTERNATIONAL (ECUMENICAL) ATHLETES ASSOCIATION

Abstract: One of the significant components of ancient Greek culture was the agonistic games, and today, only structures such as stadiums and hippodromes remain from this extensive and rich agonistic culture. These games introduced various organizations and innovations to history, one of which is the 'International (Ecumenical) Athletes Association,' a formal sports organization that is believed to have been established in Ephesus or Sardis. The earliest evidence of its existence can be traced back to the 1st century BC. The reasons for the establishment of this association include the professionalization that occurred during the Roman era, an increase in the number of games, the necessity of organizing games within a festival network, the need for athletes to travel from one city to another, and the requirement to know the host city and the content of the organization. Managing the extensive and complex festival network in an organized manner made it imperative to establish a structure that could facilitate international information flow. The Association, which played a central role in the social mobility of agonistic movements encompassing athletes, coaches (aleiptēs), referees (hellanodikai), spectators, and more, from Asia Minor to Alexandria, Syria to Italy, is documented through various epigraphic records that detail the immunities and privileges it provided to its members. Historical findings and the organizational characteristics of the association, as well as its functions towards athletes, lead to the conclusion that the International (Ecumenical) Athletes Association, established in Anatolia, is the first known formal sports organization in history. The existence of an international athletes' association established in the Aegean is seen as an important cultural heritage to be examined from the perspective of our sports culture and sports sciences. This research aims to present the activities, place of establishment, organizational structure, and functioning of the Athletes Association that operated in ancient times, as well as the gains for athletes. The study was conducted using the document review method.

Key Words: Association of athletes, Ancient age, Rome, Egean, Agon, Sardes, Ephesos.

* Ekümenik: Coğrafya terimi olarak yaşanan yer, dünya anlamında kullanılan bu terim antik çağda agonların yapıldığı her yeri kapsayan küresel yapılanma anlamında kullanılmaktadır. Her ne kadar kelime Roma'nın yayıldığı yerlerde yapılan agonları belirtmek için kullanılsa da günümüz anlayışı ile uluslararası yarışma etkinliklerini ve kurumlarını tanımlamaktadır (van Niff, 2012)

† Bu çalışma 11-14 Kasım 2023 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen 21. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresinde sözel sunum olarak sunulmuştur.

‡ Sorumlu Yazar: Sevda Korkmaz, Doçent, E-mail: svdkrkmz0@gmail.com

GİRİŞ

Tarihte bilinen ilk biçimsel* spor örgütü, Japonya imparatoru Yoozei'nin 1603 yılında kurduğu yüzme federasyonu olarak belirtilmektedir. Buna karşın antik spor tarihi alanına yönelik yapılan güncel araştırmalar, «Uluslararası (Ekümenik) Sporcular Derneği» adı altında Efes ya da Sard'de kurulduğu düşünülen† (Forbes, 1955; Pleket, 1973; Robert, 1967) ve varlığına ilişkin en erken kanıtların MÖ 1. yüzyılda belirlenebildiği biçimsel bir spor örgütünün varlığını ortaya koymaktadır (Fauconnier 2018; Forbes,1943; Moretti, 1953; Poland, 1909). 'Xystic Synod' olarak da adlandırılan bu örgüt, Roma İmparatorluğu'nun uluslararası sporcular derneğidir‡ (Pleket, 1996). Sporcular derneğinin Akdeniz'in her yerinden üyelerinin bulunması ekümenik (uluslararası) olarak derneğin etkinlik düzeyini ve yaygınlığını göstermektedir§ (Fauconnier, 2018; Forbes, 1955). MÖ 40-30 yıllarında ilk kurumsal izleri belirlenen örgüt, Roma İmparatorluğu döneminde Uluslararası (Ekümenik) Sporcular derneği adı altında bütünleşmiş biçimsel bir örgüt yapısına MS 1. yüzyılın başında dönüşerek MS 4. yüzyılın sonuna kadar ekümenik işlevli olarak etkinliklerini sürdürmüştür** (; Fauconnier, 2018; Forbes, 1955; Moretti, 1953). Tarihsel bulgular, derneğin biçimsel bir örgütün belirleyicisi olan yapılanma özellikleri ve sporculara yönelik işlevi ile tarihte bilinen ilk biçimsel spor örgütünün, Anadolu'da kurulan Uluslararası Sporcular Derneği olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Ege'de kurulan uluslararası sporcular derneğinin varlığı spor literatürü açısından önemli bir kültürel mirasımız olarak irdelenmesi, spor tarihi çalışmaları alanına katkıda bulunulmasını sağlayacaktır. Araştırma ile antik sporcular derneğinin kuruluş gerekçeleri ve şartları, sporcu ve organizasyon düzenleyicilerinin ihtiyaç ve talepleri, organizasyonel faaliyetleri, sporcular için sağladığı kazanımlar, etkinlik alanları gibi noktalarda derneğe ve faaliyetlerine dair bilgileri ortaya koymak hedeflenmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, araştırma kapsamında incelenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgelerin analiz edilmesiyle veri sağlanmasını içeren doküman incelemesi (Yıldırım ve Şimşek, 2008) yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Elde edilen bulgular incelenip, analiz edilerek yorumlanmıştır.

* *Biçimsel (formal)örgütler belli ortak amaçları gerçekleştirmek üzere birden çok bireyin bilinçli ve planlı olarak bir araya getirilmesi, çabalarının biçimsel olarak eşgüdümlemesi* şeklinde tanımlanmaktadır (Balci, 2005; Bursalıoğlu, 1994)

† Kesin kanıtların çok belirgin olmamasına karşın epigrafik veriler ışığında bu değerlendirmeler yapılmaktadır (Forbes, 1955; Robert, 1967; Pleket,1973).

‡ Kelime anlamı ile 'xystos', sporcuların bulunduğu yer olan üstü kapalı bir yarış pistini tanımlarken 'synode' ise Yunanca dernek/birlik anlamına gelen bir tanımlamadır (Pleket, 1996).

§ Sardesli (Manisa/Salihli) bir sporcu olan M. Aurelius Demonstratos Damas, Mısırlı Hermonos, Aspendoslu Aelius Aurelius Menander vb gibi tanınmış sporcular derneğin üyeleridir (Forbes, 1955).

** Yazıtlarda bu derneklerin isimleri sıklıkla kent *konseylerin verdiği* kararlarda- özellikle de onurlandırma kararlarında gözükmektedir (Forbes, 1955; Moretti, 1953; Fauconnier, 2018).

BULGULAR

Dernekle ilgili ilk izler

Sporcular derneğinin işleyişi ve özelliklerini belirleyen epigrafik verilerden en önemlisi Roma triumviri* Marcus Antonius'un Asia Eyaleti Meclisi'ne yazdığı mektuptur† (Moretti, 1953). İzmir'in Erythrai (İldır) kentinde MÖ 1.yüzyılda dikilmiş bir onur yazıtı (Fauconnier, 2016; Pleket, 2014a) ile derneğin işleyişi ve organizasyon biçimini yansıtan boksör diploması olarak tanımlanan belge (Faucaonnier, 2017) ve Roma coğrafyasında özellikle Anadolu'nun değişik yerlerinde bulunmuş sporcu, antrenör (aleiptēs), hakem (hellanodikai), hekim ve yöneticilere (agonothetes/oyun yöneticisi, euergetai/bağışçı, alytarch/baş koordinatör) ilişkin diğer epigrafik belge ve yazıtlardır‡.

Sporcu derneğinin oluşumu ve derneğin Küçük Asya'daki ilk izleri

Sporcu derneğine ilişkin, MÖ 1.yüzyılda İzmir'deki Erythrae (İldır-Çeşme) kentinde ölmüş bir sporcunun onuruna dikilen bir yazıt önemlidir (Pleket, 1973; Pleket, 2014a). Sporcular derneğine ilişkin bu yazıt, Elis'te düzenlenen Olympia'da bir zafer veya bir çeşit fayda nedeniyle Erythrae'den bir sporcunun taç ile ödüllendirilmesini anlatmaktadır (West, 1990). Ödülendirme yazıtında sporcunun Erythraeans'ın demoları§, Eleans'ın demoları, οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἀθληταί (tüm dünya üzerinden, galibiyet kazanmış ya da kazanmamış tüm sporcular) ve οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερωνῖκαι (tüm dünya üzerinde kutsal oyunlarda çelenk kazanmış sporcular) tarafından onurlandırıldığı belirtilmektedir (Çokbankır, 2010; Pleket, 1973).

MÖ 1. yüzyılın kırklı ya da otuzlu yıllarında II.Roma triumvirlerinden biri olan M. Antonius, Efes'te aralarında arkadaşı ve antrenörü M. Antonius Artemidorus'un da bulunduğu 'Dünyanın Her Yerinden Kutsal Çelenk Kazananlar Derneği'nin temsilcileriyle bir araya gelerek bir toplantı düzenlemiştir**. Antonius, toplantıda derneğin *daha önce var olan asyilia* (dokunulmazlık), *asphaleia* (güvenlik), *synod ayrıcalıklarının* dokunulmazlığı yanı sıra vergi, askerlikten ve kamu hizmetinden muafiyet gibi çok önemli ayrıcalıkları onaylamıştır. Ayrıca dernek üyelerinin protokolün önlerinde yer alma hakkıyla birlikte mor ile süslenmiş giysiler giymelerine izin verme ve yeni kazandıkları ayrıcalıkları açıkça sergileme haklarını da onamıştır (Pleket, 1973; Forbes, 1955; Miller, 2004). Antony, -özellikle Akdeniz çevresinde yarışmalara katılmak için dolaşan yarışmacı sporcular için- yaşamlarını kolaylaştırıcı

* Üçlü yönetim. Roma'da Cumhuriyet Döneminin (MÖ 510-27) sonlarında görülen bir yönetim şekli. Eşit konumdaki üç kişinin devlet yönetiminde tüm yetkileri elinde bulundurması ilkesine dayanmaktadır. MÖ 60'da kurulan birinci triumvir Caesar, Pompeius ve Crassus'tan oluşuyordu. Marcus Antonius, Octavianus ve Marcus Aemilius Lepidus'tan oluşan ikinci triumvir ise MÖ 43'te kurulmuştu (Taşdöner, 2012).

† Tralleis'te yazılan metin olasılıkla Efes'te yayınlanmıştır ve MS 2. yüzyıla tarihlenen bir Yunan papirüsünde bir kopyası bulunmaktadır (Moretti, 1953)

‡ Günümüz anadolu müzelerinde bulunan bazı epigrafik veriler epigrafi numaralarına göre örnek olarak verilmiştir.

1. I.Ankyra 140 - yarışma yöneticisi Ulpius Aelius Pompeianus'un yazıtı: <http://epigraphy.packhum.org/text/267068>

2. TAM V.2.1097 - sporcu derneğindeki bir hekime ilişkin mezar taşı: <http://epigraphy.packhum.org/text/264528>

§ Antik çağda bir şehir devletinın oy hakkı olan halkı (Dinçkol, 2017).

** Toplantının dolayısı ile mektubun tarihi hala tartışmalıdır. Marcus Antonius'un MÖ 42/41 ve 33/32 yıllarında Efes'te bulunduğu bilinmektedir ancak kesin bir tarihlendirme için sadece mektubun MÖ 42/41'den sonra yazıldığı söylenebilmektedir (Pleket, 2014a)

ayrıcalıklara yönelik aldığı kararlarını mektupla^{*}, Asia Eyaleti Meclisi'ne yazarak tüm Asia polislerinde geçerli olmasını da sağlamıştır[†].

Mektubun bireyler, sporcu grupları, polisler hem de triumvir için büyük önem taşıdığı açıktır. Bu bağlamda konuya ilişkin çok sayıda soru da karşımıza çıkmaktadır:

* Roma İmparatorluğu etkisini sürdürmek amacıyla kendi bölgesi olan Ege'de vergiler tahsil etmek ve polis devletlerine uyguladıkları yaptırımları gerçekleştirmek için uğraşan Triumvir neden bu uğraşına göre daha önemsiz gibi görünen bu konuyla uğraşmıştır?

* Diğer ifadeyle sporcu derneğinin bu ilgiyi oluşturacak kadar toplumsal ve kültürel açıdan önemli olmasının nedenleri nelerdir?

* Ayrıca panhellenistik dünyanın önemli yarışlarını kazananların oluşturduğu kutsal taç kazananlar derneği neden Olimpia, Pythia, Isthmia veya Nemea Oyunlarının düzenlendiği kentlerde ya da Yunan yarımadasından ortaya çıkmamış, buna karşın İon kültürünün yaşatıldığı Efes ya da Sardes gibi kentlerden birinde kurulmuştur?

* Bu derneğin Küçük Asya'nın batı yakasındaki agon kültürü içinde varlık bulmasının anlamı nedir?

Tüm bu soruların yanıtlarını, antik agon anlayışının kültürel olarak evriminde ve coğrafi anlayışlara göre de -özellikle de Küçük Asya'nın Ege bölümünde- agon kültüründe varolan ve yeni oluşan anlayış değişimlerinde aramak gerekmektedir.

Dernek kuruluşunun ve ilk etkinliklerin Küçük Asya'da olmasının nedenleri

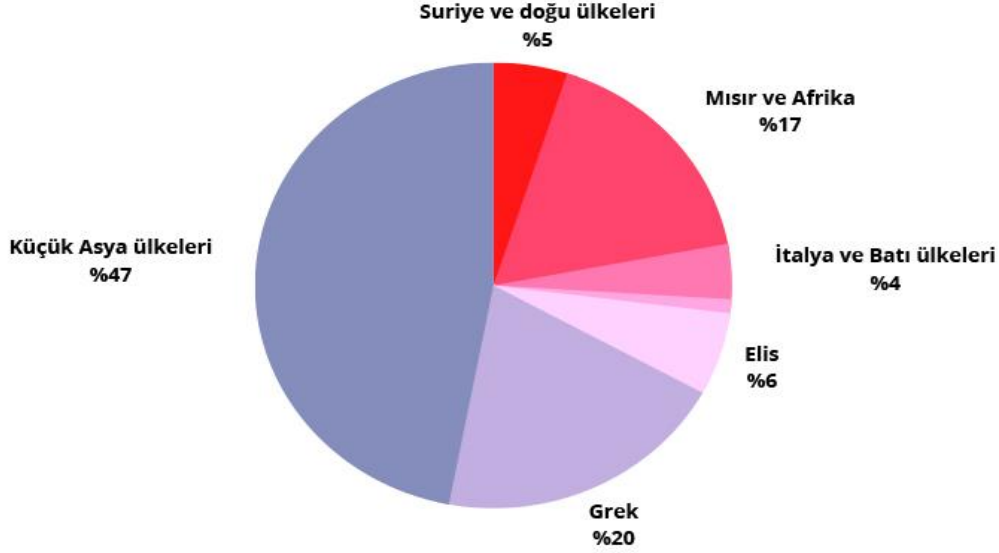
MÖ 6 ve 5 yüzyıllarda Yunan anakarasında başta Olimpia, Pythia, Nemea ve Isthmia Oyunları gibi en önemli ve onurlandırma sağlayan agonal etkinliklerinde Yunan yarımadasından ve yakın bölgelerden gelen Helen sporcuların kazanımları görülmektedir (Moretti, 1957). Ancak MÖ 4. yıldan başlayarak- özellikle de 3. yüzyılda yoğunlaşan bir biçimde yarışmalarda kazanan sporcuların coğrafi bölgelerinde önemli değişimler gözlenmekte ve kazanan sporcuların ağırlıklı olarak Küçük Asya polislerinden ve Mısır'dan geldiği belirtilmektedir (Remijsen, 2009; Mann, 2016). Mann, MÖ 3 yüzyılda kutsal taç oyunları olarak nitelendirilen yarışmalarda Mısırlı sporculardan 49, İonia bölgesinden gelen sporcuların 116 tane kazanımları olduğunu belirtmektedir (Mann, 2016). Küçük Asya bölgelerinden gelen sporcuların Olimpia ve diğer kutsal taç oyunlarında kazanım oranları süreç içerisinde daha da artarak -özellikle de 2 yüzyıldan başlayarak, Roma İmparatorluğu'nda MS 4.yüzyıla kadar olan dönemde- tüm

* Mektubun serbest bir çeviri derlemesi aşağıda verilmiştir;

“Devletin yeniden yapılanması için triumvir'lerinden biri olan M. Antonius, Asia Eyaleti'ni selamlamaktadır. Synod'a daha önce verilen ayrıcalıkların ortadan kalkmasını istemeyen, arkadaşım ve aleiptēs ('antrenör'), Markos Antonios Artemidoros'un (synodou tōn apo tēs oikoumenēs hieronikōn kai stephaneitōn) Uluslararası Kutsal Taç Kazananlar Derneği yetkilisi başrahip Ephesoslu Charopeinos ile birlikte yaptığı çağrıya uyararak Ephesos'ta bir araya geldik. Daha önce elde ettikleri hakların yanı sıra benden istedikleri askerlik hizmetinden (astrateusia), tüm kamu görevlerinden (aleitourgia pasē) muafiyet, protokolde önde bulunma hakkı (anepistathmeia), festival sırasında (peritēn panēgyrin ekecheiria) ateşkes, dokunulmazlık ve kişisel güvenlik (asylia) ve Mor (porphyra) giyme hakkını verdiğimi belirtmek isterim. Artemidoros adına ve synod'un daha çok gelişmesine katkı sağlamak amacıyla da synod yetkilisi adına durumu size bildirmek için yazıyorum. Ayrıca yukarıda verilen hakları bronz levhaya kazımak ve dikmek için başvurarak benden izin isteyen Artemidoros'u da engellemeyerek yazıta kazıma yapmaları ve dikmelerini de onayladığımı sizlere bildirmek istedim” (Fauconnier'in (2018) yaptığı İngilizce çevirilerden yararlanılarak serbest bir düzenleme ile Türkçeye aktarılmıştır.

† Roma dönemindeki Asia Eyaleti Mısia, Troas, Aiolis, Lidya, İyonya, Karya ve Pisidya'dan Pamfilya'ya kadar uzanan bir bölgeden oluşmuş sonraları tüm Ege'yi kapsayan bir yapıya dönüşmüştür. İmparatorluk döneminde eyaletin sınırları kuzeyde Bithynia, güneyde Likya ve doğuda Galatya ile sınırlandırılmıştır (Howatson (Ed.), 2014).

yarışmalarda yüksek oranda artış göstermektedir. Bu bağlamda Nijf, MÖ 65- MS 385 arasında olimpiyatlarda kazananların coğrafi bölgelerine göre yaptığı değerlendirmede Küçük Asya'dan gelerek olimpiyat kazanan sporcuların %47 oranında yüksek bir değere ulaştığını belirtmektedir (van Nijf, 2004)*.

Çizim 1: MÖ 85-MS 365 yılları arasında olimpiyatlarda kazananlarının coğrafi dağılımı (Nijf, 2004 verilerinden uyarlanmıştır).

Ayrıca period festivallerde ve stephanitik agonlarda Küçük Asyalı sporcuların kazanımlarının yanı sıra MÖ 4 yüzyıldan başlayarak sivil toplum yaşamı açısından büyük bir hareketliliği yönlendiren, polislerin öne çıkmak için organize ettikleri *yeni yarışmaların* Küçük Asya'da yoğun olarak düzenlendiği de görülmektedir (Papakonstantinou, 2019). Özellikle İskender'in Anadolu'yu fethetmesiyle birlikte Küçük Asya'da var olan çok sayıda eski agon ya da festival yeniden canlandırılmış veya yeni agonlar oluşturulmuştur (Van Nijf, 2001). Chaniotis MÖ 4. ve 3. yüzyıllarda Yunan Yarımadası, İtalya, Mısır ve Anadolu vb yerlerde en az 150 yeni festival ve agonun başlatıldığını belirtmektedir. Chaniotis'in verilerinden yola çıkarak yaptığımız ayrıştıırma, bu 150 yeni festivalin 70 tanesinin Küçük Asya bölgelerinde, 55 tanesinin Yunanistan bölgesinde, 10 tanesinin İtalya bölgesinde, 15 tanesinin Mısır ve Afrika bölgesinde başlatılan yeni festival düzenlemesi olduğunu göstermektedir (Chaniotis, 1995). Chaniotis daha sonraki çalışmasında madeni para ve yazıtlarda kayıtlanmış 500 civarında festivalin Küçük Asya'da olduğunu öne sürmektedir (Chaniotis, 2011). Benzer biçimde Leschhorn, MS 1. ve 3. yüzyıllarda Roma İmparatorluğu'nun doğu illerinde en az beş yüz ayrı agon olduğunu belirtirken (Leschhorn, 1998) Pleket epigrafik veriler ışığında bu bilgileri doğrulamaktadır (Pleket, 1996; Pleket 2014a).

Küçük Asya bölgelerinde bu agonlar genel bir sınıflama ile kutsal taç oyunlarına eşdeğer (Van Nijf, 2001) agon yapılanmasında ve Küçük Asya'da çok yaygın olan ödüllü yarışmalar biçiminde düzenlenmektedir (Farrington, 1997; Leschhorn, 1998). Farrington en çok yapısı taklit edilerek yapılan festival ve agon olan Olimpiyat Oyunları için numerik ve epigrafik kaynaklara dayanarak Doęu Akdeniz'de çeşitli kentler tarafından düzenlenen yaklaşık yirmi 'Olimpiyat Oyunu' olduğunu belirtmektedir (Farrington, 1997). Küçük Asya'da ise Ephesos,

* Nijf, 2004 verilerinden grafik haline getirilmiştir. Coğrafi ülkelere göre dağılım 45 sporcu Yunan, 13 sporcu Elis, 108 sporcu Küçük Asya, 11 sporcu Suriye ve doğu bölgesi, 39 sporcu Mısır ve Afrika, 3 sporcu Bilinmeyen, 11 sporcu İtalya ve Batı Avrupa.

Smyrna, Antiocheia gibi kentlerde yapılan olimpiyat oyunları öne çıkmaktadır (Farrington, 1997; Lämmer, 1967). Ayrıca Miletos, Kyzmikos, Pergamion, Tralles, Tarsos, Anazarbos, Hierapolis, Side, Thyateira, Sardes, Aspendos, Attaleia, Taba, Magnesia, Adana, Apanıea, Prusa/Olympus, Prusias/Hypius, Aphrodisias ve Nikaia gibi yerlerde olimpiyat oyunlarının düzenlendiği de belirtilmektedir (Pleket, 2000). Elis'teki Olimpiyat oyunları ve Küçük Asya'da düzenlenen agon ve olimpiyat oyunlarının çoğu epigrafik verilere göre MS 420 yılı civarında bitmiş olmasına karşın Antakya Olimpiyatları, 100-120 yıl kadar daha MS 520'ye dek sürmesiyle antik çağın pagan özellikli son olimpiyatı olarak özel bir önem* taşımaktadır (Korkmaz ve Bağırhan, 2021; Remijsen, 2010).

Küçük Asya'da festival sayısının yanı sıra burada düzenlenen festival ve agonlara diğer şehirlerden katılım oranları da yüksektir. MÖ 208'de *stephanitik* statüye yükseltilen Magnesia Maender in Leukophryeneia festivaline adı ve yeri bilinen 103 şehir; adı ve yeri tam olarak tespit edilemeyen on üç şehirden sporcuların katıldığı belirtilmektedir (Rigsby, 1996; Van Nijf ve Williamson, 2016).

Hellenistik bir şehrin kamu binaları repertuarının agora veya tiyatro gibi ayrılmaz bir parçası konumunda yer alan gymnasionlar (Mathys, 2016), Küçük Asya polisleri yapılanmasında yaygın olarak yer almaktadır (Yegül, 2006). Saltuk, Anadolu'nun yaklaşık 30 antik şehrinde stadyum/hipodrumundan söz etmektedir (Saltuk, 1995). Benzer biçimde Başgelen Anadolu'da 61 antik şehirde gymnasium ya da hamam-gymnasium kompleksi bulunduğunu belirtmektedir (Başgelen, 2009).

Mithradates Savaşları (M.Ö. 88-63) sonrası Roma'nın Akdeniz üzerinde hakimiyet kurmasına bağlı olarak Roma'ya bağlı bölgelerde MÖ 1. yüzyıldan itibaren yaşam koşullarını kolaylaştırıcı iyileştirmeler yapılmış; siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda bir bütünlük ortaya çıkmıştır (Mitchell, 1990). Gelir düzeyi artışı, düzenlenmiş yollar, köprüler, anıtlar, hamamlar, tiyatrolar, *gymnasionlar*, *palaistralar*, *stadionlar* vb. yüksek maliyetli kamusal yapıların inşa edilmesi, seyahat olanaklarının geliştirilmesi, korsanlığın göreceli olarak azaltılması vb gelişmelere bağlı olarak festival ve agonların düzenleme ve izlenme imkânları da artmıştır (Çokbankır, 2010; Uzunaslın, 1998).

Özellikle Küçük Asya polisleri ve Roma'nın egemen olduğu diğer yerlerdeki festival ve agon uygulamalarında yüksek artışlara bağlı olarak imparatorluk sınırları içerisinde birbiri ile bağlantılı geniş bir ekümenik bir festival ağı ortaya çıkmıştır (van Nijf, 2012; Gouw, 2008; Leschhorn, 1998). Küçük Asya, İtalya, Yunanistan ve İskenderiye, Suriye ve Libya'ya kadar uzanan bu festivaller ağı da din turizmi, kültür turizmi yapanların yanı sıra çok uzun yol almayı gerektiren bölgelere kadar festivalden festivale yer değiştiren sporcu, antrenör, doktor, polis temsilcileri ile izleyicilerin oluşturduğu agon al bir toplumsal hareketliliği içeren bir agon turizminin, günümüz tanımlaması ile spor turizminin (Chaniotis, 2011; Tomay ve Değirmencioğlu, 2017) oluşmasına neden olmuştur. Robert en az 500 festivalden oluşan bu festival ağını ve agon turizminin etkilerinin büyüklüğünü anlatabilmek için 'agonistik patlama' terimini kullanmaktadır (Remijsen, 2009).

* MS 393'te Theodosius I'in ya da MS 420 civarında Theodosius II'nin pagan kültürüne karşı yasaklamaları ile bittiği kabul edilen Olimpiyat oyunlarında dair geleneksel yaklaşıma karşın oyunlar Antakya'da MS 520 yılına kadar sürmüştür. Antakya gibi Hristiyanlığın önemli bir merkezinde antik pagan olimpiyatlarının bitiş tarihinin somutlanması burada uzun süren bir agon kültürünün varlığı gösterirken, agonların tarihsel olarak sonlanışını simgelemesinden dolayı da Antakya olimpiyatları agon kültürü açısından önemli bir belirleyici olarak görülmektedir (Korkmaz & Bağırhan, 2021).

Son yıllarda çok sayıda spor tarihçisinin agonist patlama tanımını sıkça kullanmalarına karşın agonların ağırlıklı yapıldığı yerlere ilişkin çok öne çıkarılmayan önemli bir tespit söz konusudur. Tarihçiler bu dönemde önce İtalya'nın daha sonrasında Yunanistan'ın Akdeniz'in önemli agonlar merkezinden olma özelliğini yitirerek tüm festival ağı içerisinde yer alan bir bölge konumuna dönüştüğünü, buna karşın dönemin festival ağındaki agonları yönlendiren merkezi coğrafya bölgesinin Küçük Asya olduğunu belirtmektedir (Fauconnier, 2018; Pleket, 2014b). Bu bağlamda sporcu derneklerinin ilk kuruluş yerlerinin Küçük Asya'da olması da doğal olarak görülmelidir.

Sanatçı ve sporcu derneklerinin mesleki olarak ortaya çıkış nedenleri

Eski Yunan topluluklarında her kesimden insan gereksinimlerine uygun olarak ekonomik sosyal ya da dini amaçlar doğrultusunda örgütlenerek meslek birliklerini kurmuşlardır. Bu meslek birlikleri, devlet yetkililerinden kendi meslek gurubuna yönelik ayrıcalıklar ve onurları elde ederek toplumsal alanda konumlarını güçlendirmek ve geliştirmeyi amaçlamışlardır (Decker, 1995). Sporcular ve sanatçılar için de bu ayrıcalıkların geleneği MÖ 6. yüzyıla kadar uzanmaktadır (Weiler, 2008). Festival alanındaki ödüller, kazananların heykelleri, madeni paraları ve epinikia (zafer kasideleri) dışında, kazanan sporculara memleketinde nakit para, ücretsiz yemek, festivallerde ve agonlarda protokollerde onur yeri, vergilerden muafiyet ve sayısız ayrıcalık verilebiliyordu. Buna ek olarak Helenistik ve Roma çağlarında bazı şehirler başarılı sporculara fahri vatandaşlık (politeia, proxenia) ve boulē'de ('meclis') fahri üyelik vermiştir (Pleket, 2001). Doğal olarak bu ayrıcalıkları koruyacak; yetkililerden bu konuda güvence alacak; yoğun agon trafiğini yönetecek ve bu trafiğin birbiri ile çakışmasını önleyerek agonların birbiri ardı sıra yapılmasını sağlayacak merkezi bir örgüt eksikliği, siyasi sınırlara hapsolmemiş bir organizasyona olan ihtiyaç, sanatçı ve sporcu derneklerinin kurulmasının gerekçelerini oluşturmaktadır (Remijsen, 2015). Trompetçiler, müjdeciler, şairler, komik aktörler gibi müzisyenlerin ve aktörlerin bir araya gelmesi ile oluşan sanatçılar derneği thymelic synods; koşucular, pentatletler, güreşçiler, boksörler ve pankratiastlardan oluşan sporcuların derneği ise Xystic synod olarak tanımlanmıştır. Sporcular derneğinin ortaya çıkışı sanatçılar derneğinden sonradır. Sporcular derneğinin sanatçılar derneğinden sonra oluşmasının nedeni, sanatçıların birlikte iş yapmaya özellikle de tiyatro ve drama gibi etkinliklerde çok sayıda kişiye olan gereksinimden kaynaklanmaktadır. Ağırlıklı olarak bireysel yarışmalara katılan sporcuların birlikte iş yapmaya ihtiyaçları yoktu, dolayısıyla sporcuların örgütlenmesi ortak sorunların ve ayrıcalıkların gereksinim olarak ortaya çıktığı dönemlere kadar özel bir dernek biçiminde örgütlenmediler (Fauconnier, 2018). Helenistik çağda bu derneklerden en büyüklerinin ve etkililerinin dönemin agon kültürünün bir yansıması olarak sanatçı ve sporcular derneklerinin olması, festival ve agonun toplum yaşamındaki yerinin bir göstergesi olarak görülmelidir.

Derneğin kuruluş yeri

Derneğin Küçük Asya kültürü içinde bir biçimlenmiş (formal) bir örgüt olarak kuruluş yerinin büyük agonlarına ev sahipliği yapan Küçük Asya sınırları içerisinde gerçekleştiği kesin bir kanıt bulunamamasına karşın Sardes ya da Efes olduğu konusunda uzlaşma bulunmaktadır (Fauconnier, 2018; Pleket, 2014a). Bu bağlamda Pleket, derneğin idari merkezinin de büyük olasılıkla Küçük Asya'da bir kentte belki de Efes'te olabileceğini belirtmektedir (Pleket, 2014a). Amelotti, bazı çekinceleri olmasına karşın, Sardeis'in ekümenik sinodun ilk merkezi olabileceğinden söz etmektedir (Amelotti, 1955).

MÖ 1 yüzyıl ortalarında Efes'te Marcus Antonius'a verilen ayrıcalık isteme başvurusu nedeniyle derneğin merkezinin büyük bir olasılıkla Asaa eyaletinin de yönlendirici şehri olan Efes'te kurulduğu düşünülmektedir (West, 1990). Efes liman hamamlarının içinde veya

yakınında xystic synodu tarafından dikilen birkaç yazıtın bulunması, bu yapı kompleksinin bazı kısımlarının synod tarafından kullanıldığını göstermektedir (Fauconnier, 2018). Kompleks, Domitianus döneminde, belki de Efes Olimpiyası'nı yürütmek için gerekli altyapıyı sağlamak amacıyla inşa edilmiştir (Yegül, 2006). Burada sadece hamam tesisleri değil, aynı zamanda bir jimnastik salonu ve bir palaestra, kapalı koşu parkurları (Fauconnier, 2017) bulunmaktadır. Palaestra çevresindeki odaların kütüphane, arşiv ve konferans salonu olarak hizmet verdiği düşünülmektedir (Remijsen, 2015). Başka ifadeyle, liman hamamları, synodun eğitim tesislerini üyelerinin hizmetine sunmasına ve binanın diğer bölümlerini idari amaçlar için kullanılmasına izin vermektedir. Fauconnier, kompleks gerçekten de Efes Olympia bağlamında inşa edilmişse bu agon organizasyonuna xystic synodunun da katılmış olmasının yüksek bir olasılık olduğunu belirtmektedir (Fauconnier, 2018). Tüm bu bulgular tarihte bilinen ilk biçimsel spor örgütünü uluslararası (ekümenik) sporcular derneğinin Efes'te ya da Sardes'de kurulduğunu varsayımını güçlendirmektedir.

Dernek merkezinin Roma'ya taşınması

Dernek üyeleri için ticaret birliği, çeşitli yurttaşlık görevlerinden muafiyetler gibi imparatorluk hükümetinden ayrıcalıklar elde etmeye çalışmıştır. Bazı imparatorların (Augustus, Claudius, Vespasian gibi) daha önce verilen ayrıcalıkları yeniden teyit etmeleri veya bu ayrıcalıkların genişletilmesi yolunda çaba sarf etmiştir. Bununla birlikte erken imparatorluk dönemi, imparator ve resmi sporcu temsili arasındaki ilişkilerin artması, sporcular birliğini bir noktada Küçük Asya'daki ikametgahından vazgeçmeye ve karargahını Roma'ya taşımaya yönlendirmiş olmalıdır (Gouw, 2008). İmparatorluk hükümeti buna sempati duymuş olmalıdır, çünkü Yunan atletizm ilk yüzyıllarda imparatorluk kültürüne güçlü bir şekilde bağlıydı ve sporcular derneğinin fiziksel yakınlığı bu süreci kolaylaştıracaktı.

Hadrian ve Antoninus Pius'un sporcuların derneğine mektupları, merkez ofislerinin Roma'ya taşınmasına dairdir (West, 1990). Hadrian, arşiv binasını ve kutsal bir yerin çevresini (temenos) derneğe bahsetse de bu bağış Antoninus Pius fiilen yürürlüğe koymuş, gerçekleştirmiştir (West, 1990; Pleket, 2014a). İmparator Pius'un ifadesiyle "*Büyük babam Divus Traianus'un hamamlarının yakınında, Capitolia için toplanılan yere*" dernek yerleşti (Pleket, 2014a; Pleket, 1973). Roma'da gücün kaynağında bir ana merkeze sahip olmak, haklarını ve ayrıcalıklarını koruyarak sürdürmek ve maksimize etmekteki pazarlıklarında oldukça kullanışlı bir alan yaratmıştır (Slater, 2015).

Dernek Antoninus Pius'un mektubunda bununla ilgili yorumda da görüldüğü gibi dernek arşivinin bulunduğu yer olmanın yanı sıra Yunan sporunun fiziki merkezi ve Capitolia katılımcılarının toplanma yeriydi (Gouw, 2008). Alan aynı zamanda sporcuların koruyucu tanrıları Herakles'e (ve muhtemelen imparatora) adaklar adadığı bir kült yeri olarak da işlev görmüştür (Forbes, 1955). Ayrıca derneğin önde gelen üyelerinin sportif ve idari değerleri için heykellerle onurlandırıldığı bir şöhret salonu da vardı (Gouw, 2008).

Olimpia'da bir merkez

Sinn vd, Olympia'da 1994 yılında Deutsches Archäologisches Institut tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkarılan bir binanın Sporcular Derneği'ne ait olduğundan bahseder. Sinn vd bu sonuca kompleksin mimarisinde kullanılan malzemedan ulaşır, yapının inşasında kullanılan değerli malzemenin çamur/kil* zeminli ana odaya dahil edilmediğinden, buranın dövüş sporları için bir uygulama odası olduğu çıkarımını yapmaktadır (Sinn ve ark., 1995). Binanın yakın çevresinde bulunan çok sayıdaki Olimpiyat şampiyonun isimlerini içeren bronz plaketer de bu

* Ceromata, sporcuların antrenman alanlarında kullanılıyordu (Ebert, 1997)

varsayımı güçlendirmektedir (Sinn ve ark., 1995; Ebert, 1997). Sinn ve ark., (1995), yapıda kullanılan tekniklerin erken imparatorluk dönemi formlarıyla eşleştiğini, ayrıca kulüp binasında yapılan kazıların MS 1.yüzyılın ikinci yarısının Olimpia tarihi açısından hareketli bir dönemi kapsadığını belirtmektedir (Sinn ve ark., 1995).

Derneğin organizasyonel yapısı

Synod merkezi örgütsel yapısı 5 kişiden oluşan bir hakimler kurulundan (synarchia) oluşuyordu (Fauconnier, 2018); Yüce rahip, xystarch, imparatorluk hamamları direktörü, genel sekreter ve başhekim. Yönetimindeki 'imperial hamamları müdürü' makamı, imparator ile olan yakın ilişkiye açıkça işaret etmektedir (Pleket, 2014a). Yüksek rahiplerin işlevleri hala aydınlatılmamış olsa da imparatorluk makamlarıyla ilişkiler yürüterek ayrıcalıklar elde etme ve agonistik döngünün yürütülmesi konularında kilit rol oynadıkları kabul edilmektedir. Derneğin yüksek rahip gibi üst düzey yetkilileri, Demonstratos Damas adına Sardis'ta dikilen yazıtın gösterdiği gibi, tüm agonistik ağ üzerinde çeşitli xystarchleri biraraya getirebiliyordu (Fauconnier, 2018). Festivaller arası koordinasyonu sağlamak adına birçok toplantı ve görüşme yapılmış olmalıdır.

Koordinasyon ve işlerliği sağlamak adına synodun işleyişi büyük bir memur ağına bağlıydı. Yerel bölümler, genellikle kendi bölgelerinde çalışan archontes, xystarch, sekreterler ve saymanlar tarafından yönetilirdi. Yarışanlara sertifika verir, üyeleri kabul eder ve yeni yerel yetkililer atarlardı (Remijsen, 2015; Fauconnier, 2017). Agonlardaki atletik yarışlarda en yüksek ödül alan dövüş sporlarının bu yüksek statüsü, synodun organizasyonuna da yansımıştır, görevlilerinin büyük çoğunluğu eski güreşçi, boksör ve özellikle pankranistlerden oluşmuştur (Fauconnier, 2018).

Sorumluluk alanı kendisine verilen bir şehir ya da bölgedeki yarışma veya yarışmaları yönetmek olan Xystarch, imparator tarafından atanıyordu (Pleket, 2012). Strasser emeklilerin bu pozisyona atandığını ancak emekliliklerinden hemen sonra atanmadığını iddia etmektedir. Nero saltanatında Küçük Asya'da çeşitli şehirlerde Xystarch olarak 'emekliliğinden sonra' hizmet veren başarılı bir güreşçiden bahsedilmektedir. Hadrian döneminde ise Küçük Asya'da Magnesia (Aydın) şehrinde bir pankrasiast, Roma vatandaşlığı unvanını almış ve yanı sıra 'Kyzikos'ta (Balıkesir) yarışmaların Xystarch'sı olarak görev yapmıştır (Pleket, 2014a). Bir diğer örnek olan Pankrasiyist M. Aurelius Demonstratos Damas ise aktif spor yaşamı sonrası *yüksek rahip, xystarches* ve *Roma imparatorluk hamamlarının direktörlüğü* görevlerini yerine getirmiştir (van Nijf, 2012).

Derneğin organizasyonel yapısı içinde görev yapanların nasıl finanse edildikleri noktasında detaylı bilgiler bulunmasa da Hadrian'a ait bir mektup Xystarch'ın aktivitelerinin nasıl finanse edildiğini açıklamaktadır; "*sporcular hem mesleklerini paylaştıkları hem de onların yönetiminde yarıştıkları için sabit bir yüzde versin*". Sporcular Xystarch'ın geçimi için muhtemelen ödül paralarının %1'iyle katkıda bulunmuş, eksikler ya düzenleyen şehir tarafından ya da yarışmayı düzenlemekten sorumlu kişi tarafından ödenmiştir (Pleket, 2014a).

Derneğe üyelik

Dernekle ilgili yazıt, mektup vb bulgular derneğe aidat ile üye olunabildiğini göstermektedir. Herminos adında bir boksörün, tüzüğe göre 100 Dinar giriş ücretini ödedikten sonra kabul edildiğini bildiren bir belge bulunmaktadır (Diem, 1964). Bu belge Herminos'un aile arşivinde bir evin üçte birlik satışına ait sözleşme vb diğer belgelerle birlikte saklanmıştı. Herminos'un evin üçte birlik parçası için 300 İskenderiye drahması almış olduğu, 100 dinarın ise 400 İskenderiye drahmasına eşit olduğu düşünüldüğünde oldukça yüksek bir dernek üyelik

ücretinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır (Remijsen, 2015). Bir metre uzunluğundaki papirüse yazılı sertifika ile Sardes'teki dernek varlığı gösterilirken, bir grup yetkili tarafından Hermenios'un kutlamalar sırasında rahip olarak görev yapmak için 50 dinar ödediği de belirtilmektedir. Bu üyelik sertifikası araştırmacılar için derneğin Roma'daki makamların oynadığı rol, üyelerinin göze çarpan mobilitesi ve Akdeniz boyunca derneğin coğrafi etkinlik alanının genişliğini de anlaşılır kılmaktadır (Fauconnier, 2018).

Efes'ten bir yazıtta ise, bir zafer vesilesiyle verilen ve arşivlere kayıtlı olan 'diploma'nın kopyası alınmak isteniyorsa, 6 dinar ödenmesi gerektiği söylenmektedir (Pleket, 1973). Sporcuların ücretle üye olabildiği ve belli ücretler karşılığında hizmet alabildiği Synod meclislerinin çalışma biçimlerine bakılacak olursa bunların sistem olarak şehir ve eyaletlerdeki meclislere benzediği görülmektedir, uygulamalara dair öneriler ve teklifler ellerin kaldırılması ile kabul ya da reddedilmekte bazı zamanlar ise oy birliği ile karar alınmaktadır (Fauconnier, 2018).

Derneğin sporculara kazandırdıkları

Roma imparatorları dernekleri ayrıcalıklarını ve atletik oyunların devamını garanti ederek ve sporcuların Yunan özneleriyle özdeşleşmelerine hizmet ederek desteklemiştir. Sporculara ayrıcalık verilmesine dair en erken referans, Mark Antony'nin, yukarıda değinilen Asia Eyaleti'ne yazdığı mektubudur. Mektup, derneğin daha evvel aldığı ayrıcalıkları korumasına izin vermektedir (West, 1990). Synod, Antony'nin mektubuyla mevcut ayrıcalıkların onayına ek yeni ayrıcalıklarla ödüllendirilmiştir: askerlik hizmetinden muafiyet, ayinlerden muafiyet gibi. Synod ayrıca kutsal bir barış, dokunulmazlık ve başkanına mor giyme hakkı verilen kendi oyunlarını da düzenleme hakkını edinmiştir. Ayrıca toplumda ayrı bir grup olarak kabul edilmiş tören alaylarında kendilerine ait bir yere sahip olmuşlardı (Hervás, 2023; Remijsen, 2015). Antiokheia-Pisidia kent tiyatrosunun oturma sıralarında okunan 'sporcuların derneği' ifadesi bunun en somut örneğidir (Drew Bear, 2000).

Derneğin sporculara kazandırdığı ayrıcalıklar çeşitlidir. Örneğin sporcuların ayrıcalıkları ve kazanımları memleketlerine ulaştıkları günden itibaren geçerli idi. Ancak dernek üyeleri bir yarışmayı kazandıktan sonra başka bir agona katılmak üzere başka bir şehre gidiyorlardı (PetzlveSchwertheim, 2006). Alexandria (Çanakale) antik şehrinde bulunan yazıtta göre; derneğin emeklilik aylığı şehir tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde kutsal zafer sahiplerine ödenmeli ve bu ödeme yiyecek değil nakit olarak yapılmalıdır. Ayrıca zafer sahibinin ödemesi şehre geldiği günden değil zafer kazandığı haberinin geldiği günden itibaren hesaplanarak ödenmesi gerektiği belirtilmektedir (Slater, 2015). Bu tarz talepleri dile getirerek aktif sporcuların haklarını gözeten derneğin kariyerini tamamlamış olan sporcular için uygulamaları veya faaliyetlerine dair bilgi bulunmamaktadır. Derneğin, amaçlara ulaşmak için üyeleri adına yerel ve emperyal yetkililerle müzakerelere girmesi görünürlüğünü artırmış, ancak süreç bireysel festivallerin organizatörlerine ve aynı zamanda yetkililere -özellikle Roma devletine- bir kontrol sağlamıştır (van Nijf, 2004).

Örneğin ciddi bir spor kazası sebebiyle kariyeri sona eren Aphrodisias'lı (Aydın) sporcu Kallikrates, hayatı boyunca elde ettiği spor başarıları için dikilen yazıtla onurlandırılmıştır. Ancak henüz gerek yazıt gerekse diğer kaynaklarda derneğin yaralanan ve sakatlanan sporcuların bakımını, üstlenip üstlenmediği veya ne ölçüde üstlendiğine dair veri bulunmamaktadır (Lehner, 2004). Bununla birlikte oyunlara katılan yarışmacının ölümü durumunda cenaze törenini hazırlamak ve ölen sporcunun memleketine başsağlığı mektubu göndermek derneğin görevleri arasında sayılmaktadır. Örneğin Knidos'ta (Muğla) bulunan bir

yazıtta sporcu, vatanı dışında derneğin yürüttüğü bir yarışmada hayatını kaybetmiş ve sporcunun cenazesini dernek üstlenmiştir (Çokbankır, 2010).

Asya'nın neresinde kutsal zafer sahibi yaşıyor veya bir agona katılıyorsa belli sorumluluklardan muaf tutuluyordu (Pleket, 1973). Bununla birlikte agon sayısının çokluğu, pek çok ikinci sınıf yarışmacı için *hieronikai* olma ve atletik kariyerine devam etmeyi düşünmese de bunun faydalarından ömrünün kalanında yararlanma şansı vermekteydi. Bu da hieronikoi olmayı giderek daha az seçkin bir unvan haline getirmiştir (Fauconnier, 2018). Dolayısıyla zamanla atletizm idealini aşındıran zihniyet değişiminin başlangıcını oluşturduğunu söylenebilir.

Derneğin sona erışı

Agonların birbirinin başarısına bağlı olmasından dolayı agonistik döngü içinde yer alan yerel yarışmaların ortadan kalkması, diğerlerinin sonlanmasına neden olmuştur. 4. yüzyılla birlikte agonistik döngüye pek çok tehdit ortaya çıkmıştır; Şehirler arasındaki rekabeti ve agonlara yatırım yapma yönündeki sivil gayreti zayıflatan şekilde artan devlet merkezileşmesi; geleneksel dönemden farklı olarak Roma tarzı muhteşem gösteriler için gittikçe artan bir seyirci ve organizatör tutkusu; erdemli elit aktivite olan atletizm idealini aşındıran değişen zihniyet ve değişen bu koşullar içinde profesyonel yarışmacı inatçılığının azalması. Bölgesel festival döngülerinin ortadan kalkmasıyla başlayan ve dördüncü yüzyılın ortalarından itibaren gerçekten görünür hale gelen uluslararası agonistik ağın kademeli olarak çözülmesi, II. Theodosius'un hükümdarlığı ile tamamlanmıştır. Son agonlar, Antakya Olimpiyatı haricinde, kısa süre sonra sona erdiği için, Synodun da 420'lerde çözülmüş olması muhtemel kabul edilmektedir (Fauconnier, 2018).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Antik çağda Akdeniz kültürünün ve polis yaşamının ortak özelliği agonlar klasik dönemde Yunanistan'dan başlayarak Küçük Asya, Suriye, Mısır, İtalya ve hatta Güney Galya ve Kuzey Afrika'da yaygın bir biçimde uygulanmıştır. Helenistik dönemden başlayarak da bu agon kültürü yoğun agonal yarışmalarla uluslararası etkinliklere dönüşmüştür. MÖ 3.yüzyıldan itibaren yarışmacılar, gerçek anlamda çok uluslu kimlikle birden fazla vatandaşlığa sahip olan, olanaklı olduğunca çok yarışmaya katılan ve yaşamlarının tamamını Akdeniz'de bir kenten diğerine seyahat ederek geçiren bir konuma gelmişlerdir. Buna bağlı olarak da Küçük Asya İtalya, Yunanistan ve İskenderiye, Suriye ve Libya'ya kadar uzanan bu festivaller ağı da çok uzun yol almaları gerektiren bölgelere kadar festivalden festivale yer değiştiren, sporcu, antrenör (aleiptēs), doktor, şehir temsilcileri ile izleyicilerin oluşturduğu agonal bir toplumsal hareketliliği içeren bir agon turizmi, günümüz tanımlaması ile bir spor turizmi oluşmasına neden oldular. Bu küreselleşmeye, Küçük Asya kentlerinde ve Roma'nın egemen olduğu diğer yerlerdeki festival ve agon uygulamalarında yüksek artışlara bağlı olarak Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde birbiri ile bağlantılı geniş bir ekümenik festival ağı ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu festival ağını ve agon turizminin etkilerinin büyüklüğünü anlatabilmek için agonistik patlama terimi kullanılmaktadır. Agonal patlama olarak değerlendirilen bu çoğalmanın doğal bir sonucu olarak bilgi alışverişi gereksinimi ortaya çıkmıştır. Yarışmacıların ne zaman, nerede ve hangi dalda yarışacakları, hangi ödül ve ayrıcalıkları kazanabilecekleri, yarışma yerlerine nasıl ulaşabilecekleri ve yol güvenliği vb konularda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Böylesine karmaşık festival ve yarışma ağının, uluslararası düzeyde sorunsuz biçimde işlerliğinin sağlanması bir örgütlenme gereksinimini ortaya çıkartmıştır. Bu örgütlenme antik çağ sporcularının oluşturduğu dernekler aracılığıyla sağlanmıştır. Kuruluş yeri Sardes ya da Efes olan, ana etkinliğini bölgesel olarak Küçük Asya'da sürdüren Sporcular Derneği (Xystic Synod), Roma İmparatorluğu döneminde küreselleşerek Ekümenik Sporcular Derneği

yapısında MS 4. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürmüştür. Oyunların düzenlendiği dönemde şehir girişinde alınan vergiler, savaş ve korsanlığın varlığına karşın oyunlar için seyahat etmek zorunda kalan sporculara dernek üyeliğinin sağladığı dokunulmazlık ve güvenlik, imparatorluğun coğrafi genişlemesiyle birlikte pek çok şehirde düzenlenen oyunlara kolaylıkla katılabilme olanağı sağlaması, agonlar düzenlemesi ve agonları tanıtımı derneğin sağladığı katkılardan bazılarıdır. Bunların yanı sıra derneğin toplumsal olarak agon kültürünün yayılmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Agon sayısındaki artışla birlikte agon kültürünün yayılması ve korunmasını örgütlü bir biçimde destekleyen derneğin etkinlikleri önemli bir katkı sağlamıştır. Dolayısıyla uluslararası (ekümenik) sporcu derneği agon sayısının artışının bir yan ürünü olan bir dernekten çok, agon kültürünü biçimlendiren tarihi bir örgütsel yapılanma olarak görülmelidir.

Agon kültürünün temel bir bileşeni olarak kendisini biçimlendiren bu dernek, kurulduğu bölge olan Ege (Sardes veya Ephesos) yani Küçük Asya'nın agon kültürünün bir ürünü olması bakımından da önemlidir. Bölgede düzenlenen festival sayısı, yetişen sporcu sayısı, gymnasium ve stadion sayısı ile bu agon kültürü; hem Anadolu kültür temelleri hem de dünya ve ülke spor tarihi açısından yanıtlanması önemli bir soruyu da karşımıza çıkartmaktadır: Uluslararası (ekümenik) sporcular derneği gibi tarihte bilinen ilk biçimsel spor örgütünün de yaratıcısı olacak kadar çok yönlü olan Küçük Asya agon kültürünün kültürel ve tarihsel kökenleri nasıl oluşmuştur?

KAYNAKLAR

Amelotti, M. (1955). La posizione degli atleti di fronte al diritto romano. *Studia et documenta historiae et iuris*, 21, 123-156.

Balcı, A. (2005). *Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.

Başgelen, N. (2009). *Antik çağ kent yaşamında kamusal spor mekânları ve Anadolu gymnasiumları genel bir bakış*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Bursalıoğlu, Z. (1994). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Chanotis, A. (1995). Sich selbst feiern? Städtische Feste des Hellenismus im Spannungsfeld von Religion und Politik. Paul Zanker, Michael Wörle (Ed.), In *Stadt und Bürgerbild im Hellenismus* (pp.147-172). München: Beck.

Chanotis, A. (2011). *Thesaurus Cultus et Rituum Antiquorum Volume VII. Festivals and Contests*. Los Angeles: The J. Paul Getty Museum.

Çokbankır, N. (2010). *Yazıtlar ışığında Roma imparatorluk çağı Küçük Asya agonları ve sporcuları*. Yayımlanmamış Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Antalya.

Decker, W. (1995). *Sport in der griechischen Antike. Vom minoischen Wettkampf bis zu den Olympischen Spielen*. München.

Diem, C. (1964). *776 v. Chr. Olympiaden 1964: Eine Geschichte des Sports*. Stuttgart: Cotta Verlag.

Dinçkol, B. (2017). Atina Demokrasinden Roma Cumhuriyetine 'Demos'tan Populus Romanus'a. *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23(3), 751-765.

Drew-Bear, T. (2000). Pisidia Antiokheia tiyatrosunun yazıtları, *AST*, 17(1), 209-214.

Ebert, J. (1997). Zur neuen Bronzeplatte mit Siegerinschriften aus Olympia (Inv.1148). *Nikephoros*, 10, 217-233.

- Farrington, A. (1997). Olympic Victors and the Popularity of the Olympic Games in the Imperial Period. *Tyche*, 12, 15-47.
- Fauconnier, B. (2018). *Ecumenical Synods: The Associations of Athletes and Artists in the Roman Empire*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Amsterdam, Amsterdam.
- Fauconnier, B. (2017). The Organisation of Synods of Competitors in the Roman Empire. *Historia* 66 (4), 442-467.
- Fauconnier, B. (2016). Athletes and Artists in an Expanding World. The Development of Transregional Associations of Competitors in the First Century BC. Christian Mann, S. Remijsen, S. Scharff, (Eds.), In *Athletics in the Hellenistic World* (pp.73-93). Stuttgart.
- Forbes, C. A. (1955). Ancient Athletic Guilds. *Classical Philology*, 50(4), 238-252.
- Forbes, C.A. (1943), Accidents and fatalities in Greek athletics. *Classical Studies in Honor of William Abbott Oldfather*, 50-59.
- Hervás, R. G. (2023). Agonistic Legislation in Hadrian's Time. *The Material Dynamics of Festivals in the Graeco-Roman East*, 51.
- Howatson, M.C. (2014). *Oxford Antikçağ sözlüğü*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gouw, P. (2008). Hadrian and the Calendar of Greek Agonistic Festivals: A New Proposal for the Third Year of the Olympic Cycle. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 165, 96-104.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Korkmaz, S. & Bağrgan, T. (2021). Antik çağın son olimpiyatı 'Antakya'. *Turkish Studies*, 16(3), 979- 988. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.49859>.
- Lämmer, M. (1967), *Olympien und Hadrianeen im antiken Ephesos*. Dissertation, Köln Universität.
- Lehner, M. L. (2004). *Die Agonistik im Ephesos der römischen Kaiserzeit*. Doktorarbeit, München Ludwig-Maximilians-Universität.
- Leschhorn, W. (1998). Die Verbreitung von Agonen in ostlichen Provinzen des romischen Reiches. *Stadion*, 14/1: 31-57.
- Mann, C. (2016). Sport im Hellenismus: Forschungsstand und Forschungsperspectiven. Christian Mann, Sofie Remijsen, Sebastian Scharff (Eds.), In *Athletics in the Hellenistic World* (pp.17-30). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Mathys, M. (2016). Athleten im Gymnasion von Pergamon. Christian Mann, Sofie Remijsen, Sebastian Scharff (Eds.), In *Athletics in the Hellenistic World* (s.131-152). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Miller, S.G. (2004). *Ancient Greek Athletics*. New Haven: Yale University Press.
- Mitchell, S. (1990). Festivals, Games and Civic Life in Roman Asia Minor. *The Journal of Roman Studies*, 80,183-193.
- Moretti, L. (1957). *Olympionikai, i vincitori negli antichi agoni olimpici*. Roma: Accademia Nazionale dei Lincei
- Moretti, L. (1953). *Iscrizioni Agonistiche Greche*. Roma: A.Signorelli.
- Papakonstantinou, Z. (2019). *Sport and identity in Ancient Greece*. Routledge.
- Petzl, G. & Schwertheim, E. (2006). *Hadrian und die dionysischen Künstler: drei in Alexandria Troas neufundene Briefe des Kaisers an die Künstler Vereinigung*. Asia Minor Studien.

- Pleket, H. W. (2014a). Sport in Hellenistic and Roman Asia Minor. P. Christesen-D. G. Kyle (Eds.), In *A companion to sport and spectacle in Greek and Roman Antiquity* (s: 364-375). Oxford: Wiley Blackwell.
- Pleket, H.W. (2014b), On the Sociology of Ancient Sport, T.F. Scanlon (Hg.), *Sport in the Greek and Roman Worlds, II: Greek athletic identities and Roman sports and spectacle*, Oxford, 29– 81.
- Pleket, H.W. (2012). An agonistic inscription from Sardis. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 181, 102-107.
- Pleket, H. W. (2001). Zur Soziologie des antiken Sports. *Nikephoros*, 14, 157-212.
- Pleket, H. W. (2000). The infrastructure of sport in the cities of the Greek World. *Sienze dell'antichità: Storia, archeologia, antropologia*, 10, 627-644.
- Pleket, H. W. (1996). The reward of ancient Athlete. Heleen Sancisi-Weenderburg-Thomas van Maaren (Eds.), In *The magic of olympic fame: Flashbacks to the history of the Games* (s.27-30). Utrecht: Utrecht University.
- Pleket, H. W. (1973). Some aspects of the history of the Athletic Guilds. *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 10, 197-227.
- Poland, F. (1909). *Geschichte des griechischen Vereinswesens*. Leipzig.
- Remijsen, S. (2015). *The end of Greek Athletics in Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press
- Remijsen, S. (2010). The introduction of the Antiochene Olympics: A Proposal for a New Date. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50, 411–436.
- Remijsen, S. (2009). Challenged by Egyptians: Greek Sports in the third century BC. Z. Papakonstantinou (Ed.), In *Sport in the Cultures of the Ancient World: New Perspectives* (pp 98–123). London – New York: Routledge.
- Rigsby, K. J. (1996). *Asyilia territorial inviolability in the hellenistic world culture society*. University of California Press.
- Robert, L. (1967). Sur des inscriptions d'Ephèse. Fêtes, athletes, empereurs, épigrammes. *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes*, 41, 7-84(= OMS 5, 347-424).
- Saltuk, S. (1995). *Antik stadyumlar*. İnkılap Kitabevi.
- Slater, W. (2015). Victory and bureaucracy: The process of agonistic rewards. *Phoenix*, 69(1/2), 147-169.
- Sinn, U., Ladstätter, G., Martin, A., Völling, T.& et.all. (1995). Bericht über das Forschungsprojekt 'Olympia während der römischen Kaiserzeit und in der Spätantike' IV. Die Arbeiten im Jahr 1995. Teil 1. *Nikephoros*, 8, 161-182.
- Taşdöner, K. (2012). Romalı Triumvir Marcus Antonius'un Anadolu'da siyasi düzenlemeleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(51), 209-236.
- Tomay, B. & Değirmencioğlu, H. (2017). Antik çağda Anadolu'da spor turizmi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2 (2), 9-21.
- Uzunaslın, A. (1998). *Antik Helenlerde bedensel agonlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Van Nijf, O. M. & Williamson (2016). Connecting the Greeks: Festival networks in the Hellenistic World. Christian Mann, Sofie Remijsen, Sebastian Scharff (Eds.), In *Athletics in Hellenistic World* (43-72). Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Van Nijf, O. M. (2012). Political Games. Eds. K. Coleman-J. Nelis-Clément-P. Ducrey. In *L'organisation des spectacles dans le monde romain: huit exposés suivis de discussions*, 22-26 août 2011 Septembre. Geneve: 47— 95. https://www.academia.edu/1047092/Political_Games_in_Entretiens_Hardt_2012

Van Nijf, O.M. (2004). The Roman Olympics. Kaila, M.A. et al (Eds.), In *The Olympic Games in Antiquity* (pp. 186-215). Atrapos: Athen.

Van Nijf, O. M. (2001). Local heroes: athletics, festivals, and elite self-fashioning in The Roman East. S. Goldhill (Ed.), In *Being Greek under Rome* (pp.306-334). Cambridge: Cambridge University Press.

Yegül, F. (2006). *Antik çağda hamamlar ve yıkanma*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Weiler, I., 2008. Der Agon, die Agonalität und das Agonale aus der Sicht des Althistorikers. *Leipziger Sportwissenschaftliche Beiträge*, 49(1), 4-26.

West, W. C. (1990). M. Oulpius Domestikos and the athletic synod at Ephesus. *Ancient History Bulletin*, 4, 84-89.

I.Ankyra 140 - yarışma yöneticisi Ulpius Aelius Pompeianus'un yazıtı: <http://epigraphy.packhum.org/text/267068>

TAM V.2.1097 - sporcu derneğindeki bir hekime ilişkin mezar taşı: <http://epigraphy.packhum.org/text/264528>